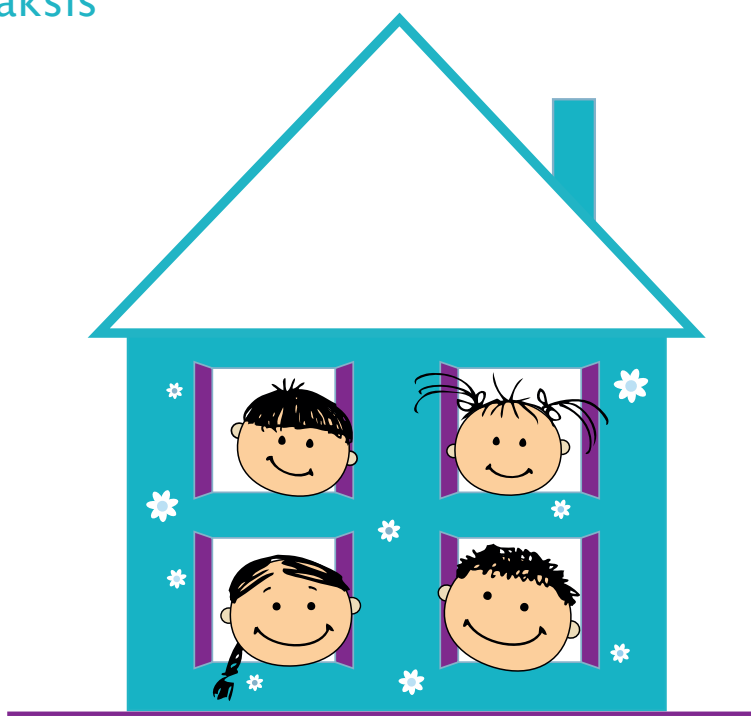

GRUPPEVEILEDNING FOR NYE FOSTERFORELDRE

–en evaluering, på vei mot
en kunnskapsbasert praksis

Toril Havik
Heidi Jacobsen
Stine Lehmann

Regionsenter for barn og
unges psykiske helse

Helseregion Øst og Sør

uniResearch

Utgiver

Uni Research Helse

14.11.2016

Innhold

1	Formål og Metode	7
1.1	Formål med følgeforskningsprosjektet	7
1.2	Spørreskjema	7
1.3	Rekruttering og prosedyrer	9
1.4	Konfidensialitet og anonymitet	10
1.5	Utvalgene	11
1.6	Representativitet	11
1.7	Resultater	11
2	Veiledere og fosterforeldre ved oppstart av veiledning	12
2.1	Veiledernes bakgrunn	12
2.2	Planlagt bruk av veiledningsmetoder	13
2.3	Planlagt struktur, organisering, og fokus for gruppene	14
2.4	Opplæring, erfaring og faglig støtte	16
2.5	Fosterforeldrenes bakgrunn	17
2.6	Kjennetegn ved plasseringene	18
2.7	Kjennetegn ved fosterbarnet	19
3	Veiledningsforløpet – Gjennomføring og deltakelse	21
3.1	Antall samlinger	21
3.2	Antall deltakere i gruppene	22
3.3	Fosterforeldrenes deltakelse gjennom veiledningsforløpet	23
4	Vurdering av innholdet i veiledningen	25
4.1	Veilederne: oppstart av samlingene	25
4.2	Tema for dagens veiledning, rapportert fra veiledere og fosterforeldre	26
4.3	Fosterforeldrenes overordnede vurdering av dagens veiledning	32
5	Fosterforeldrenes vurdering av omsorgsoppgaven og barnet- Parenting Stress Index	34
5.1	Barnedomenet	35
5.2	Foreldredomenet	36
5.3	Total stress	37
5.4	Livs-stress	37
5.5	Resultater	38
5.6	Fosterforeldres PSI skårer	39

5.7	Fosterforeldre som rapporterer høyt stress _____	39
5.8	Endringer i stressnivå fra T1 til T2 _____	42
6	Oppsummering, diskusjon og anbefalinger for videre fagutvikling i førsteårsveiledning for fosterforeldre _____	45
6.1	Hovedfunn _____	45
6.2	Begrensninger ved følgeforskningen _____	46
6.3	Behov for fagutvikling i veiledning til fosterforeldre _____	47
6.4	Anbefalinger for videre fagutvikling i veiledning til fosterforeldre _____	48
7	Referanser _____	51

Forord

Denne rapporten er resultat av et godt og tett samarbeid mellom RKBU vest, RBUP Øst og Sør og Bufetat region sør. Vi vil takke alle fosterforeldre, veiledere, koordinatore og ledere i alle Bufetat sine regioner som har bidratt med informasjon og datainnsamling, og gjort denne følgeforskningen mulig.

BLD ga i 2014 Bufdir i oppdrag å utvide og styrke tilbudet om kunnskapsbasert gruppeveiledning for fosterforeldre. Tilbudet skulle gis til fosterhjem i alle landets kommuner så snart som mulig i løpet av det første året etter at barnet hadde flyttet inn. Hensikten var å øke stabiliteten i barnets omsorgssituasjon og å redusere antall ikke-planlagte flyttinger. I disponeringsbrevet fra Bufdir for 2014 fikk region sør i oppdrag «...å utvikle et kunnskapsbasert gruppeveiledningstilbud for kommunale fosterhjem til bruk i etaten.»

I Region sør sine forberedelser til oppdraget ble det undersøkt om det forelå et kunnskapsgrunnlag som kunne bidra til utvelgelsen av en spesifikk metodisk tilnærming i veiledningen. I dialog med forskningsmiljøene RKBU vest og RBUP Øst og Sør ble det konkludert med at det ikke forelå tilstrekkelig nasjonal forskning på veiledningsmetoder til å kunne anbefale en spesifikk metode for alle fosterforeldre det første året.

Region sør foretok en kompetansekartlegging av eksisterende veiledere. Her kom det fram at ansatte i fosterhjemtjenestene var godt kvalifiserte med hensyn til formalkompetanse, og at de fleste valgte å benytte Trygg Base modellen i sin gruppeveiledning. En del veiledere manglet opplæring i modellen, og det ble derfor gitt opplæring i bruk av Trygg Base for gruppeveiledning i 2014. Til sammen fikk 56 veiledere opplæring i bruk av modellen i 2014.

For å se på innholdet i veiledningen, og hvordan veiledningen ble utført ønsket Bufetat sør å utføre følgeforskning på veiledningsgruppene. UNI Research Helse, Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – psykisk helse og barnevern-vest (RKBU-v) inngikk avtale med Region sør om å følge fagutviklingsprosjektet med forskning. Sammen utarbeidet vi mål og valgte metoder innenfor de økonomiske og tidsmessige rammebetingelsene som forelå på det aktuelle tidspunktet. Prosjektlederansvaret for følgeforsknings-

prosjektet har ligget dels hos forskningsleder/psykologspesialist Toril Havik, dels hos PhD/psykologspesialist Stine Lehmann. Det ble inngått forskningssamarbeid med RBUP Øst og Sør, ved PhD/psykolog Heidi Jacobsen.

Rapporten som nå foreligger gir oss mye nyttig kunnskap om hvordan veiledningen i Førsteårsgruppene oppleves av fosterforeldre og veiledere. Evalueringen viser blant annet at det er gjensidig og stor tilfredshet mellom veilederne og fosterforeldrene. Videre finner vi at på tross av at fosterforeldre flest opplever mestring og kompetanse i omsorgsrollen, rapporterer halvparten bekymring for sitt fosterbarns trivsel og fungering. Dette bildet endrer seg ikke fra start til avsluttet veiledningsforløp. Denne undersøkelsen, sammen med annen forskning på feltet, danner et nyttig grunnlag for den videre fagutviklingen mot kunnskapsbasert veiledning og virkningsfull oppfølging av fosterforeldre.

Følgeforskningsprosjektet ble avsluttet september 2016.

1 Formål og Metode

1.1 Formål med følgeforskningsprosjektet

Overordnet var følgeforskningens formål å øke kunnskapen om hva som skjer i Førsteårsgruppene, og om hva som kan være nyttige komponenter å bygge videre på i utviklingen av en kunnskapsbasert gruppeveiledning. Formålet ble søkt nådd gjennom tre delformål.

Prosjektets første formål var å frembringe kunnskap om hvilke metoder/modeller gruppeveiledningen var basert på, og om hvilke tema som sto sentralt i veiledningsforløpet.

Prosjektets andre formål var å frembringe kunnskap om fosterforeldrenes vurdering av veiledningen de mottok.

Det tredje formålet var å undersøke fosterforeldres opplevelse av sin omsorgsrolle og av samspillet med fosterbarnet. Sentralt i undersøkelsen var å få tak i eventuelle endringer i fosterforeldres opplevelser fra oppstart til avslutning av veiledningsforløpet.

Følgeforskningsprosjektet hadde ikke som oppgave å beskrive eller evaluere fagutviklingsprosjektets innsatser for å øke volumet på tidlig og kunnskapsbasert gruppeveiledning til fosterforeldre. Det hadde heller ikke som oppgave å evaluere på hvilke måter og i hvilken grad Førsteårsgruppenes veiledere opplevde at Bufetat la til rette for veiledning hva angår rammer og støtte.

Vår tilnærming var bestemt utfra de økonomiske ressurser og tidsrammer som ble gitt for prosjektet av sentrale myndigheter.

1.2 Spørreskjema

Prosjektets første formål; å frembringe kunnskap om innholdet i veiledningen som ble gitt ble søkt ivaretatt gjennom to spørreskjema til veilederne, og to spørreskjema til fosterforeldrene. Det ene skjemaet, benevnt som «Bakgrunns-skjema», spurte om bakgrunnsopplysninger, det andre, «Dagens veiledning», spurte om innholdet i dagens veiledning. I tillegg besvarte veilederne et tredje skjema, benevnt som «Avslutnings-skjema». De tre skjemaene ble utviklet for denne studien.

«Bakgrunns-skjemaet» til veilederne spurte om kjønn, alder og grunn- og videreutdanning. Videre spurte det om veiledningen skulle være basert på en spesifikk veiled-

ningsmetode/modell, og hvis ja, om opplæring i og erfaring med denne metoden/modellen. Til slutt spurte det om veiledningsgruppens planlagte rammer og struktur.

«Bakgrunns-skjemaet» til fosterforeldrene spurte om alder, kjønn, utdanning og familiesituasjon, om eventuell tidligere erfaring som fosterforeldre og slektskap med barnet. Skjemaet hadde også noen få overordnede spørsmål vedrørende fosterbarnet de hadde mottatt. Fosterfamilier som hadde mottatt søsken ble bedt om å besvare spørsmålene i spørreskjemaet ut fra det yngste av søsknene.

Analysene av svar som angår fosterforeldrene selv baserer seg på svar fra samtlige fosterforeldre. Analysene vedrørende forhold knyttet til plasseringen og forhold ved barnet baserer seg på svar fra én fosterforelder fra hver fosterfamilie. Denne fosterforelder benevner vi som Familiens representant. Fordi flertallet av deltagerne i Førsteårsgruppene ikke uventet var fostermødre, er det de som var førstevalget som Familiens representant. Familiens representant er fosterfar bare når fostermor ikke har besvart «Bakgrunns-skjemaet», eller når det ikke er en fostermor i familien.

Spørreskjemaet "Dagens veiledning" ble besvart etter hver samling, fra og med samling nummer 2. Skjemaet til veilederne spurte om innhold og form i dagens veiledning: *i hvilken grad de hadde bestemt dagens tema/fokus før veiledningen startet opp; i hvilken grad bestemmelsen var blitt fulgt opp; og i hvilken grad de hadde startet samlingen med å invitere deltagerne til å formidle egne erfaringer, tanker og behov.* Videre ble veilederne spurt om i hvilken grad tre komponenter i tilknytningsbaserte veiledningsmetoder/modeller hadde blitt fokusert. Hvert av de tre spørsmålene hadde fire svaralternativer: «I stor grad» (1), «I noen grad» (2), «I liten grad» (3), «Ikke i det hele tatt» (4). Sist ble de spurt om å skrive ned inntil tre tema de mente hadde vært sentrale i dagens veiledning.

Også skjemaet «Dagens veiledning» til fosterforeldrene spurte om i hvilken grad de tre komponentene var blitt arbeidet med i dagens samling, og om å skrive ned inntil tre tema de mente hadde vært sentrale. I tillegg ble de spurt om i hvilken grad dagens veiledning hadde gitt dem nye forståelser, og tanker om mulige nye handlinger.

«Avslutnings-skjemaet» ble besvart av veilederne etter at veiledningsgruppen var avsluttet. Skjemaet hadde fem spørsmål: Hvis fosterforeldre ikke hadde deltatt på en samling, hva var grunnen? Hvis fosterforeldre hadde sluttet i gruppen, hva var grunnen? Hvis samlinger var blitt avlyst, hva var grunnen? Hvis gruppen var blitt avsluttet tidligere enn planlagt, hva var grunnen? Hvis det hadde vært bytte av veiledere, hva var grunnen? Et «Flytskjemaet» gir informasjon om dato for samlingen, dato for neste samling, samt om avlyste samlinger.

Prosjektets andre formål; å frembringe kunnskap om fosterforeldres vurdering av veiledningen, ble søkt ivaretatt ved at spørreskjemaet «Dagens veiledning» omfattet fire spørsmål fra det standardiserte KOR-skjemaet (Miller, Duncan, Brown, Sparks, & Claud, 2003). De fire spørsmålene søker informasjon om i hvilken grad fosterforeldrene opplevde at de var blitt hørt, forstått og respektert; at de hadde snakket om det de ønsket å snakke og arbeidet med det de ville arbeide med; at veileders tilnærming hadde passet for dem; og om hvor bra dagens veiledning hadde vært for dem. Vurderingene ble gitt på en syv-delt skala.

Prosjektets tredje formål; å undersøke fosterforeldres opplevelse av sin omsorgsrolle, og av samspillet med sitt fosterbarn, ble kartlagt med spørreskjemaet Parenting Stress Index (PSI) (Abidin, 1997). Spørreskjemaet er utviklet for å identifisere stressfylte områder i familier på et tidlig tidspunkt. Testen består av 120 utsagn. Forelderen skal for hvert utsagn ta stilling til hvor enig han/hun er i innholdet i utsagnet. PSI måler tre områder for potensielt stress i foreldre-barn relasjonen: (a) karakteristika ved barnet slik forelder opplever det (b) karakteristika ved omsorgsgiver og (c) stress som har sin bakgrunn i kontekstuelle faktorer. PSI er vist å være sensitiv til å fange opp endringer etter intervensjoner i en rekke studier på tvers av ulike grupper og intervensjoner (Bigras, LaFreniere, & Dumas, 1996).

Fosterforeldrene besvarte PSI skjemaet ved første og ved siste samling de deltok på.

1.3 Rekruttering og prosedyrer

Samtlige fosterforeldre i kommunale fosterhjem som startet i en Førsteårsgruppe fra primo september 2014 til ultimo mai 2015 ble forespurt om å delta i følgeforskningen.

Det ble også samtlige veiledere i disse gruppene. De aller fleste, både av fosterforeldrene og veilederne, samtykket i deltagelse.

Veilederne av de aktuelle Førsteårsgruppene ble skriftlig og muntlig orientert om følgeforskningsprosjektets hensikt og metode. Veilederne som deltok ble tildelt en kode av sin regions-koordinator, denne skulle skrives inn på alle spørreskjema veilederne besvarte. Kodenummer ble oppbevart nedlåst hos koordinator.

Fosterforeldrene ble orientert om følgeforskningsprosjektet ved at veilederne ga dem et informasjonsskriv som formidlet følgeforskningens hensikt og metode, samt at deltagelse var frivillig. Fosterforeldre som ønsket å delta undertegnet en samtykkeerklæring som ble oppbevart nedlåst hos veileder. Veileder ga så hver fosterforelder en kode som skulle skrives inn på alle spørreskjema fosterforeldrene besvarte. Kodenummer ble oppbevart nedlåst hos veileder.

Alle spørreskjema ble besvart ved slutten av hver samling. Fosterforeldre og veiledere la sine besvarte skjema i en lukket konvolutt, som så ble lagt i en samlekonvolutt av veileder. I samlekonvolutten etter første samling skulle veileder i tillegg legge inn et ark som viste hvilke koder som hadde samtykket/ikke samtykket til å delta i følgeforskningen. Hver samlekonvolutt ble så oversendt til den aktuelle regions-koordinator, som hadde et oppfølgingsansvar for at skjema ble sendt inn kontinuerlig, og for å videresende samlekonvolutter til følgeforskningsprosjektet.

I samtlige oversendelse skulle et «Flytskjema» være vedlagt. I «Flytskjemaet» skulle veileder skrive inn dato for samlingen, samt dato for neste planlagte samling, og eventuell avlysning av denne. Flytskjemaet fulgte veiledningsgruppen fra start til avslutning.

1.4 Konfidensialitet og anonymitet

Proseduren for innhenting av samtykke og skjema sikret at forskerne ikke kjente deltagerens identitet, og at veilederne ikke kjente deltagerens svar. Alle spørsmål var utformet slik at ingen svarer kunne kjennes igjen. Heller ikke spurte de om privat informasjon. Det var ingen spørsmål om fosterbarnas fysiske og/eller psykiske helse. Norsk Data-tjeneste tilrådte gjennomføring av undersøkelsen.

1.5 Utvalgene

De to utvalgene består av 132 veiledere og 545 fosterforeldre. De fleste veilederne fulgte «sin» Førsteårsgruppe gjennom hele veiledningsforløpet. For fosterforeldrene var det imidlertid noe annerledes. Ikke alle fosterforeldrene deltok i Førsteårsgruppen helt fra gruppens oppstart, ikke alle fosterforeldrene deltok på alle gruppens samlinger, og ikke alle fullførte hele veiledningsforløpet. Førsteårsgruppens sammensetting og fosterforeldrenes deltagelse blir formidlet i kapittel 2.

1.6 Representativitet

Så godt som alle veilederne samtykket i å delta i følgeforskningsprosjektet. Alle veiledningsgruppene var representert med minst en veileder, og de aller fleste med to. Representativiteten for fosterforeldrene, er noe mer usikker. Bare tre av fire veiledningsgrupper sendte inn oversikt over antall fosterforeldrene som hadde samtykket/ikke samtykket til deltagelse i forskningsdelen. Men i disse veiledningsgruppene hadde 94 prosent av fosterforeldrene samtykket.

1.7 Resultater

Resultatene blir formidlet i tre kapitler. Kapittel 2 formidler veilederne og fosterforeldrenes svar på «Bakgrunns-skjemaet», veilederne planer for deltagelse og gjennomføring av Førsteårsgruppen. Kapittel 3 formidler resultater knyttet til selve gjennomføringen av samlingene, og deltagelse på samlingene. Kapittel 4 formidler fosterforeldrenes vurdering av i hvilken grad veiledningen hadde gitt dem nye forståelser og tanker om nye handlinger for å ivareta barnets behov, og deres mer overordnede vurdering av veiledningen de hadde mottatt. Kapittel 5 formidler fosterforeldres opplevelse av sin omsorgsrolle og av samspillet med fosterbarnet. Her formidles også våre resultater når det gjelder endringer i fosterforeldres opplevelser fra oppstart til avslutning av veiledningsforløpet. I Kapittel 6 oppsummeres og diskuteres funnene. Anbefalinger for videre fagutvikling for Førsteårsgrupper presenteres.

2 Veiledere og fosterforeldre ved oppstart av veiledning

2.1 Veiledernes bakgrunn

2.1.1 Kjønn og alder

Blant veilederne var det, ikke overraskende ut fra erfaringskunnskap, en sterk overrepresentasjon av kvinner; ni av ti var kvinner. Heller ikke er det overraskende at veilederne var «godt voksne», siden en jobb i Bufetat sjelden er en barnevernarbeiders første jobb. Tabellen under gir en oversikt.

Tabell 1

Veiledernes alder (n = 131)

	%
20 – 30 år	0 %
31 – 40 år	8 %
41 – 50 år	37 %
51 – 60 år	40 %
61 – 70 år	15 %

De fleste veilederne (78 %) var mellom 41 og 60 år. Knappt hver tiende var under 41 år, mens om lag hver syvende var over 60¹.

2.1.2 Grunn- og videreutdanning, og veiledningserfaring

Tabell 2 viser at de aller fleste veilederne hadde grunnutdanning som barnevernspedagog (60 %) eller sosionom (24 %). Av de øvrige var det flest førskolelærere, men også helsesøstre, vernepleiere, barne- og ungdomsarbeidere samt en psykolog.

Det store flertallet av veilederne (84 %) hadde gjennomført minst ett ettårig videreutdanningsforløp, og noen få (5 %) hadde gjennomført et masterstudium. I tillegg hadde nesten alle (93 %) opplæring i minst en veiledningsmetode/modell, og over halvparten (59 %) i minst to.

¹ Vi vet at noen av veilederne veiledet mer enn en gruppe, men ikke hvem og hvor mange dette gjelder. Ved oppstart av ny gruppe besvarte veilederne nytt «Bakgrunns-skjema».

Tabell 2

Veiledernes grunnutdanning (n = 131)

	%
Barnevernspedagog	60 %
Sosionom	24 %
Annet	16 %

De fleste hadde også erfaring med å gi gruppeveiledning. Tre av fire (75 %) hadde erfaring med å forestå PRIDE grunnopplæring, og halvparten hadde gjennomført minst tre PRIDE kurs.

Like mange (75 %) hadde erfaring med å lede Førsteårsgruppe, og også her hadde omlag halvparten gjort det minst tre ganger. I tillegg hadde over halvparten (59 %) erfaring med å veilede andre typer veiledningsgrupper.

2.2 Planlagt bruk av veiledningsmetoder

Planla så veilederne at de skulle bruke en spesifikk metode/modell i sin veiledning av Førsteårsgruppen? På spørsmålet om dette, svarte de aller fleste (95 %) ja.

På spørsmål om hvilken metode/modell de planla å bruke var det to metoder/modeller som pekte seg ut. Den ene var Trygg Base (85 %), den andre var Circle of Security (COS, 6 %).

Det totale bildet er imidlertid noe mer nyansert. Av utvalgets veiledere sett under ett, planla halvparten å bruke en, to eller tre utfyllende metoder. Tabell 3 gir en oversikt over hvor mange ganger en spesifikk metode/modell var planlagt tatt i bruk, enten som «grunn-metode»/«grunnmodell» eller som «utfyllende metode»/«utfyllende modell». Fordi flere planla å bruke flere metoder/modeller, og fordi noen av veilederne (5 %) ikke planla å bruke en spesifikk metode/modell, summeres prosentene ikke til 100. Trygg Base, COS og Handlekraft/traumebasert omsorg er de tre metodene/modellene som peker seg ut som de som oftest var planlagt brukt.

Tabell 3

Veiledningsmetode/modell planlagt tatt i bruk (n = 132)

	Grunn metode	Utfyllende metode	Sum
Trygg Base	85 %	10 %	95 %
COS	6 %	19 %	25 %
Reflekterende team/sosialt arbeid	3 %	3 %	6 %
Handlekraft/traumebasert omsorg	0 %	29 %	29 %
PMTO/ICDP/LØFT	0 %	7 %	7 %
Veiledn.met./ «Her og nå»/mentalisering	0 %	4 %	4 %

2.3 Planlagt struktur, organisering, og fokus for gruppene

Hver Førsteårsgruppe ble forutsatt å ha planlagt en struktur for sin virksomhet; antall samlinger som skulle gjennomføres, når på dagen de skulle gjennomføres og hvor lenge hver samling skulle vare. Det ble videre forutsatt å være planlagt om gruppen skulle være en lukket eller en åpen gruppe, og om den skulle rette seg mot spesifikke problemområder eller spesifikke aldergrupper.

Spørsmålene om rammene og intensjonene fokuserer den enkelte Førsteårsgruppe, og ikke den enkelte veileder. Våre presentasjoner bygger derfor på svar fra én veileder for hver gruppe. For å lette leserens oversikt, blir de konkrete resultatene for hvert av områdene presentert i tabeller.

Tabell 4

Hvor mange samlinger er planlagt (n = 65)

	%
5 – 6	8 %
7 – 9	28 %
10 – 12	65 %

Det klart vanligste var at gruppene var planlagt å skulle ha mellom 10 og 12 samlinger. Fem grupper var planlagt å skulle ha mellom fem og seks. En av regionene skiller seg ut ved at fosterhjemtjenestene hadde planlagt færre samlinger enn de øvrige regionene. Vi kan anta, men ikke vite, at ulikheten kan del-forklares ved lange reiseavstander.

Tabell 5

Hvor mange timer vil hver samling vare (n = 65)

	%
2	23 %
2,5	55 %
3	9 %
4	12 %

De fleste hadde planlagt at samlingene skulle vare i 2 1/2 time. Andelene som hadde planlagt enten kortere eller lengre varighet, var like store. Det er mulig å tenke seg at fosterhjemtjenester som hadde planlagt relativt færre samlinger hadde planlagt at hver samling skulle vare lengre. En slik sammenheng fant vi ikke. Men alle de åtte gruppene som skulle ha fire-timers samlinger ble forestått av to fosterhjemtjenester, i én region.

Tabell 6

Når på dagen vil veiledningen bli gjennomført (n = 66)

	%
På dagtid	65 %
På ettermiddagstid	14 %
På kveldstid	21 %

To av tre Førsteårsgrupper skulle gjennomføres på dagtid. Også på dette punktet var det regionale ulikheter. Åtte av de 13 gruppene som skulle gjennomføres på kveldstid, var i én region. De øvrige fem kvelds-gruppene var jevnt fordelt på de fire øvrige regionene. Grupper som var planlagt å skulle være på kveldstid var noe oftere planlagt å skulle ha færre samlinger, og hver samling å skulle vare i noe kortere tid.

Tabell 7

Er Førsteårsgruppen en såkalt «Åpen gruppe» (n = 64)

Nei	80 %
Ja	20 %

Hver femte gruppe var planlagt som åpen gruppe. Også på dette punktet var det variasjoner mellom regionene; fra syv planlagte åpne grupper i én region, til ingen planlagte i en annen region.

Tabell 8

Retter Førsteårsgruppen seg mot en spesifikk aldersgruppe (n = 65)

Nei	79 %
Ja	21 %

Av de 16 gruppene som planla å rette seg mot spesifikke aldersgrupper, skulle syv være rettet mot spe- og småbarn, og seks mot ungdom. Tre av gruppene skulle rette seg mot eldre småbarn og barn i barneskolealder.

Tabell 9

Retter Førsteårsgruppen seg mot spesifikke problemområder (n = 65)

Nei	91 %
Ja	9 %

De seks gruppene som skulle rette seg mot konkrete områder, skulle alle rette seg mot fosterforeldre som var i slekt med fosterbarnet. Tre av disse gruppene skulle være åpne grupper.

2.4 Opplæring, erfaring og faglig støtte

Hver fjerde veileder hadde ikke opplæring i den «grunnmetoden» hun/han hadde planlagt å bruke, og 30 prosent av de som hadde opplæring hadde mottatt den ganske nylig, typisk i løpet av vår/høst 2014. Men 53 prosent hadde opplæringen sin fra minst tre år tilbake i tid, og en god del av disse fra minst seks år.

To av fem veiledere hadde brukt «grunnmetoden»/grunnmodellen» i minst tre år. Ikke overraskende var det en sterk sammenheng mellom hvor lenge det var siden veilederne hadde fått opplæring, og hvor lenge de hadde brukt den. Det var imidlertid ingen sammenheng mellom hvilken «grunnmetode» de planla å bruke og hvor lenge det var siden de fikk opplæring i den, eller hvor mye erfaring de hadde med den.

Veilederne ble spurt om de hadde faglig utveksling med kollegaer som brukte samme modell/metode, og hvilken form utvekslingen hadde. De vanligste svarene var kollegastøtte/faste møtepunkt (55 %), og ganske mange viste i tillegg til regionale samlinger, interne fagdager, til nettverk og/eller telematikk utveksling. Det var bare 21 prosent som oppga at de mottok veiledning. Så vidt mange som 25 prosent oppga ikke en formalisert faglig støtte, men samarbeid med co-veileder, eller sporadiske samtaler med kollegaer, eller at de var uten faglig utveksling med kollegaer som brukte samme modell/metode som dem selv. Noen helt få viste til faste møter som hadde smuldret opp.

2.5 Fosterforeldrenes bakgrunn

De aller fleste fosterforeldrene som deltok i Følgeforskningen, (n = 522, 96 %), og som besvarte «Bakgrunns-spørreskjemaet», besvarte skjemaet på gruppens første samling. De fleste som kom inn i gruppen på et senere tidspunkt, besvarte skjemaet på sin første samling.

Når det gjelder alder, var fosterforeldrenes svar i tråd med hva tidligere forskning har vist (Backe-Hansen, Havik, & Grønningsæter, 2013; Havik, 2007). Tre av fire (74 %) var i aldersspennet 30 til 50 år. Av de øvrige var de fleste eldre enn 50 år (21 %), og de færreste yngre enn 30 (5 %).

Utdanningsnivået blant fosterforeldre har vært økende gjennom årene og er i nyere norske undersøkelser omtrent det samme som i den generelle befolkningen (Holtan & Thornblad, 2009). I denne undersøkelsen hadde halvparten av fosterforeldrene (49 %) høyere utdanning, mens en snau halvpart (45 %) hadde videregående skole.

Nesten alle fosterforeldrene (91 %) levde i et parforhold. Fosterforeldre som ikke gjorde det var meget oftere en fostermor (88 %) enn en fosterfar (12 %).

Hver femte fosterforelder (19 %) var i slekt med barnet. Slekts fosterforeldre var noe eldre enn de andre fosterforeldrene, og de var noe oftere enslige. Dette stemmer overens med tidligere forskning som har vist at slekts fosterforeldre ofte er mormødre som bor alene (Holtan & Thørnblad, 2009; Knudsen, 2009). Slektsfosterforeldrenes utdanningsnivå var som utdanningsnivået til de øvrige fosterforeldrene, hvilket også stemmer overens med nyere norsk forskning (Havik, 2013).

De fleste fosterforeldrene (79 %) hadde egne barn. De aller fleste av dem (95 %) hadde barn som var eldre enn fosterbarnet, mens en relativt liten andel (28 %) hadde barn som var om lag jevnaldrende med fosterbarnet og en noe større andel (40 %) hadde egne barn som var yngre.

Mens de fleste fosterforeldrene hadde erfaring med å dra omsorg for egne barn, hadde de færreste erfaring med å dra omsorg for fosterbarn. Hver femte (21 %) hadde vært fosterforelder før, de fleste av dem (73 %) for ett barn, men noen (16 %) for to og noen (11 %) for minst tre. Nesten alle som hadde vært fosterforeldre for flere barn hadde hatt søskenplasseringer.

2.6 Kjennetegn ved plasseringene

Fosterforeldrene ble spurt om hvor mange fosterbarn de hadde da de startet opp i Førsteårsgruppen. Siden spørsmålene som følger søker informasjon på familienivå og ikke på individnivå, er tabellene som følger basert på svarene til Familiens representant.

Tabell 10

Hvor mange fosterbarn fosterfamilien hadde ved oppstart i Førsteårsgruppen (n = 322)

1 fosterbarn	79 %
2 fosterbarn	18 %
3 – 4 fosterbarn	3 %

Det absolutt vanligste var å ha ett fosterbarn. Men en av fem hadde to, og noen helt få tre eller fire. Den viktigste årsaken til at familien hadde mer enn ett fosterbarn var at de hadde tatt i mot et søskenpar eller en søskengruppe (13 %). Slekts fosterforeldre hadde noe oftere enn de øvrige tatt i mot søsken (21 % vs. 11 %). Den statistiske sammenheng- en er imidlertid ikke sterk.

Det er i dag en overordnet forståelse av at fosterforeldre bør motta veiledning så snart som mulig etter at de har mottatt et fosterbarn. Dette er også en målsetting for prosjektet Kunnskapsbasert gruppeveiledning til fosterforeldre. Tabell 11 gir en oversikt over hvor lang tid det gikk fra fosterfamiliene mottok barnet til de kom med i en Førsteårsgruppe.

Tabell 11

Hvor lenge barnet hadde vært i fosterhjemmet (n= 327)

0 – 3 mnd.	19 %
4 – 6 mnd.	21 %
7 – 9 mnd.	19 %
10 – 12 mnd.	12 %
13 – 17 mnd.	10 %
18 – 23 mnd.	8 %
24 – 35 mnd.	4 %
36 mnd. og lengre	7 %

I *snitt* hadde barna vært i fosterhjemmet i 11.5 måneder før fosterfamilien begynte i Førsteårsgruppen. Gjennomsnittet blir trukket opp av en relativt liten gruppe fosterforeldre (11 %) som begynte i Førsteårsgruppe først to år etter at plasseringen hadde funnet sted. Den *vanligste* tiden det tok (medianen), var nesten fire måneder lavere enn gjennomsnittet: 8 måneder.

Mer presist viser tabellen at nesten en av fem fosterfamilier (19 %) hadde startet i Førsteårsgruppen innen tre måneder. Innen seks måneder hadde to av fem (40 %) startet, innen ni måneder tre av fem (59 %) og innen et år nesten tre av fire (71 %).

2.7 Kjennetegn ved fosterbarnet

Spørsmålene vi stilte om fosterbarna ble besvart av Familiens representant, ut fra det siste fosterbarnet familien hadde mottatt, eller det yngste av søsken.

2.7.1 Kjønn og alder

Når det gjelder fosterbarnas kjønn, var det i tråd med hva tidligere forskning (Havik, 2007) og SSB har vist – noe flere gutter (55 %) enn jenter (45 %). Hvor gamle barna var da de kom til fosterhjemmet, blir vist i tabell 12.

Tabell 12

Barnas alder da de kom til fosterhjemmet (n = 326)

0 år	12 %
1 – 3 år	16 %
4 – 6 år	22 %
7 – 9 år	19 %
10 – 12 år	15 %
13 – 15 år	10 %
16 – 18 år	5 %

Barnas alder ved plassering varierte fra null til atten år, men det var langt flere små barn enn det var ungdommer. Drøyt hvert fjerde barn (28 %) var under fire år, og halvparten (50 %) var under syv. Bare omkring hver syvende (15 %) var i tenårene. Utvalget er dermed ikke representativt for fosterbarn flest, hvor i overkant av halvparten har vært 13 år og eldre da de ble plassert (Backe-Hansen et al., 2013).

2.7.2 Etnisk minoritetsbakgrunn

Det har over årene vært en jevn øking i andelen fosterbarn som har minoritetsbakgrunn, fra 16 prosent i 1995 til 25 prosent i 2010. I Førsteårsgruppene hadde hvert femte barn (21 %) en annen etnisk bakgrunn enn norsk². De fleste av dem (65 %) var født i Norge. Minoritetsbarna som var født i Norge skilte seg fra de øvrige fosterbarna ved at de var yngre da de kom til fosterhjemmet, og ved at de noe oftere ble plassert sammen med søsken. Bare få av dem (6 %) ble plassert hos slektninger.

² At andelen er noe mindre enn hva SSB har vist, kan trolig et stykke på vei forklares ved at Oslo ikke deltar i prosjektet.

2.7.3 Tiltak fra andre tjenester

Det er godt dokumentert at fosterbarn som gruppe er en sårbar gruppe barn (Ford, Vostanis, Meltzer, & Goodman, 2007; Havnen, Jakobsen, & Stormark, 2009; Lehmann, Breivik, Heiervang, Havik, & Havik, 2015; Lehmann, Havik, Havik, & Heiervang, 2013; McMillen et al., 2005). I vårt utvalg mottok 129 av barna (39 %) tiltak fra tilgrensende tjenester: fra BUP (13 %), fra PPT (15 %) eller fra begge (11 %).

Hver tredje fosterfamilie (36 %) mottok individuell veiledning. Vi har ingen informasjon om hvem som foresto veiledningen; BUP/PPT, barneverntjenesten, spesialisert veiledningsteam, privatpraktiserende fagperson. Uansett er det en moderat sammenheng mellom det å motta individuell veiledning og det at barnet har tjenester fra PPT og/eller BUP.

3 Veiledningsforløpet – Gjennomføring og deltakelse

Dette kapitlet omhandler veiledningsforløpet. Vi viser først hvor mange samlinger gruppene gjennomførte, og hvor stor andel av samlingene fosterforeldrene deltok på. Deretter formidler kapitlet veiledernes synspunkt på hvilke tema som var blitt fokusert, og fosterforeldrenes vurderinger av i hvilken grad de hadde fått nye forståelser, tanker om nye handlinger, og i hvilken grad de var tilfredse med veiledningen de hadde fått.

«Avslutnings-skjemaet» ble besvart av 75 prosent av gruppene. Det er verdt å merke seg at 40 av de 51 besvarte skjemaene oppgir at fosterforeldre hadde sluttet i deres gruppe, og at 30 av skjemaene oppgir at årsaken var at fosterbarnet var flyttet fra fosterhjemmet.

3.1 Antall samlinger

Gjennomsnittet for antall planlagte samlinger var 9.4 samlinger. Gjennomsnittet for gjennomførte samlinger var noe lavere: 8.4. Forskjellen er ikke stor; for både planlagte og gjennomførte samlinger var det vanligste antall samlinger 10. Det er en klar sammenheng mellom hvor mange samlinger hver enkelt gruppe planla å gjennomføre, og hvor mange den faktisk hadde.

Den vanligste grunnen til at en gruppe hadde færre samlinger enn planlagt, var at en samling ble avlyst, uten å bli erstattet med en ny. Hver tredje gruppe hadde avlyst en

samling; noen helt få hadde avlyst to. I følge «Avslutnings-skjemaet» var typiske årsaker for avlysning at mange fosterforeldre hadde meldt fra at de var forhindret fra å delta, og/eller at samlingen lå tett opp til en høytidsdag og/eller ferie, og/eller vanskelige værforhold.

En mindre vanlig grunn til at en gruppe gjennomførte færre samlinger enn planlagt, var at den ble oppløst. Tre grupper ble oppløst mens de ennå var i oppstartsfasen; i løpet av de tre første samlingene. To grupper opphørte etter henholdsvis fem og syv samlinger, etter at det hadde det vært tiltakende fravær.

3.2 Antall deltakere i gruppene

Det var stor variasjon i hvor mange deltagere gruppene hadde tatt; fra to grupper som hadde hatt tre deltagere, til én gruppe som hadde hatt tyve. I snitt har gruppene hatt 8.1 deltagere. Tabellen under gir en oversikt over hvor mange grupper som hadde hatt hvor mange deltagere.

Tabell 13.

Antall deltagere i veiledningsgruppen (n = 67) Prosent

3 – 5 deltagere	22 %
6 – 8 deltagere	33 %
9 – 10 deltagere	24 %
11 – 20 deltagere	21 %

Det var imidlertid ikke slik at samtlige deltagere deltok på samtlige samlinger. Noen fosterforeldre var med i gruppen helt fra starten av, mens andre kom til underveis. Noen fosterforeldre var fraværende på en eller flere samlinger, mens noen sluttet helt.

De aller fleste gruppene (83 %) hadde hatt en deltagelsesprosent på 50 prosent eller høyere. For 38 prosent av gruppene hadde deltagelsesprosenten vært på minst 70 prosent. Det er ingen sammenhenger mellom forhold ved gruppens organisering og gruppens deltagerprosent. Hverken når på dagen gruppens samlinger ble gjennomført, varighet av den enkelte samlingen, om gruppen var rettet mot spesifikke aldersgrupper eller spesifikke problemer hadde noen innvirkninger på gruppens deltagerprosent.

Ut fra informasjon gitt i «Avslutnings-skjemaet» hadde hver femte gruppe (20 %) hatt utskifting av veiledere, oftest på grunn av jobbskifte. Gitt at medianen for antall samlinger var ti, og at mange av Førsteårsgruppene varte opp mot/rundt et år, kan stabiliteten på veiledersiden vurderes som god.

Gruppenes deltagelsesprosent gir ikke informasjon om fosterforeldrenes deltagelsesprosent. Dette er fokus for avsnittet som følger.

3.3 Fosterforeldrenes deltakelse gjennom veiledningsforløpet

I grupper som går over lengre tid, vil det sjelden være fullt oppmøte på alle gruppens møter. Det var det heller ikke i Førsteårsgruppene. Vi har sett at snittet for antall samlinger gruppene gjennomførte var 8.4. Fosterforeldrenes snitt for deltagelse på samlingene er mindre. I snitt deltok de på 5.6 samlinger.

Det er flere, og trolig sammenvevde, årsaker til at fosterforeldre ikke har deltatt på alle samlingene deres gruppe hadde. To av årsakene kan sies å ligge utenfor fosterforeldrenes kontroll. Den ene er at fosterforeldereren ikke var med i gruppen helt fra gruppen startet opp. Seksten prosent av fosterforeldrene ble med først fra en senere samling; de fleste av dem fra Samling nummer 2, nest flest fra Samling nummer 3, og noen få fra Samling nummer 4, 5 eller 6. Den andre årsaken er at fosterforeldereren sluttet å være fosterforelder. (Informasjon fra «Avslutnings-skjemaet» indikerer at minst 27 barn flyttet/ble flyttet ut av fosterhjemmet.)

Andre årsaker kan sies å ligge noe mer innenfor fosterforeldrenes kontroll: deltagelse i veiledningsgruppen kolliderte med arbeidsforpliktelser; med sykdom hos barn eller foreldre; med at fosterforeldrene fant at veiledningsformen ikke passet for dem.

Tabellen som følger gir en oversikt over hvor i hvilken grad fosterforeldrene hadde deltatt i Førsteårsgruppen.

Tabell 14.

Fosterforeldrenes deltagelse i Førsteårsgruppen, ut fra hvor mange samlinger gruppen hadde, og hvilken samling som var fosterforeldrenes første samling (n= 538)

8 – 29 prosent deltagelse	17 %
30 – 49 prosent deltagelse	14 %
50 – 69 prosent deltagelse	22 %
70 – 89 prosent deltagelse	25 %
90 – 100 prosent deltagelse	22 %

To av tre fosterforeldre deltok på *minst* halvparten av samlingene de hadde hatt faktisk mulighet til å delta på. Om lag hver femte deltok på minst 90 prosent, og om lag hver femte på maksimalt 29 prosent.

De aller fleste fosterforeldrene som hadde den laveste deltagelsen, sluttet etter sin første eller andre samling. De kan derved betegnes som «Korttidsdeltagere». Ingen av dem deltok i gruppens siste samling. Det gjorde derimot samtlige fosterforeldre som hadde den høyeste deltagelsen. De kan derved betegnes som «Fulltidsdeltagere».

Fosterforeldre med henholdsvis svært høy og svært lav deltagerprosent, var spredt på gruppene, og noen av gruppene omfattet så vel «Fulltidsdeltagere» som «Korttidsdeltagere». Bare noen helt få grupper skilte seg ut ved å ha hatt en svært høy andel «Fulltidsdeltagere», og enda færre ved å ha en svært høy andel «Korttidsdeltagere».

De øvrige fosterforeldrene, tre av fem (61 %), deltok på samlingene i varierende grad. Noen var borte fra en samling, og deltok så på neste samling, eller neste der igjen, for så å være fraværende og så igjen å delta. Andre hadde deltatt ganske jevnt på samlingene, men så uteblitt og aldri kommet tilbake. Vi vet at noen av dem sluttet fordi fosterbarnet var flyttet ut, noen fordi barnet trengte dem hjemme, noen på grunn av sykdom, noen fordi samlingene kolliderte med arbeidsforpliktelser, og noen trolig fordi det «bare ble sånn».

Samlet ble fosterforeldrenes deltagelse lavere underveis i veiledningsforløpet, til tross for at nye deltagere kom til. På samling nummer to var deltagelsesprosenten 78 %. Deretter sank den jevnt nedover til 53 prosent på samling nummer 6. Over de neste samlingene var deltagelsesprosenten mer stabil, og ved samling nummer 12 var den på 47 prosent.

Det var noen få, og svake, sammenhenger mellom det å være i slekt med barnet, det å ha relativt lavere utdanningsnivå og det å være kvinne, og det å ha deltatt på noe flere samlinger. Vi har tidligere sett at det var flere fostermødre enn fosterfedre som startet i Førsteårsgruppene, og vi ser nå at de også hadde en noe høyere deltakelsesprosent. Vi skal senere vise hvor tilfredse fosterforeldrene var med dagens veiledning, målt ved fire spørsmål fra KOR. Vi vil imidlertid nå formidle at det er en tendens til at jo høyere skårer fosterforeldrene ga på KOR utsagnene tidlig i veiledningsforløpet jo høyere deltakelsesprosent hadde de.

4 Vurdering av innholdet i veiledningen

Dette kapittelet formidler veilederne og fosterforeldrenes svar på spørsmål om hvilke forhåndsdefinerte tema de mente hadde vært fokus for dagens veiledning. Videre vil avsnittet formidle i hvilken grad veilederne vurderte at dagens samling hadde fokusert fem forhåndsdefinerte sentrale utviklingsbehov. Det skal så formidle i hvilken grad fosterforeldrene mente dagens veiledning hadde gitt dem nye forståelser for behov som er sentrale for barns utvikling og tanker om mulige nye handlinger for å møte behovene. Utgangspunktet er spørreskjemaet «Dagens veiledning» som ble besvart etter hver samling, fra og med gruppens samling nummer 2.

Antall veiledere og fosterforeldre som besvarte skjemaet «Dagens veiledning» synker i takt med at gruppen de ledet/deltok i ble avsluttet, og også med at ikke alle gruppene besvarte «Dagens veiledning» på sin siste samling. For fosterforeldrene sank antallet også med det noe økende frafall. Av veilederne besvarte 115 veiledere skjemaet etter Samling 2, 107 etter Samling 6 og 11 etter Samling 12. For fosterforeldrene var nedgangen fra 391 besvarelser etter Samling 2, til 274 etter Samling 6, og 24 besvarelser etter Samling 12.

4.1 Veilederne: oppstart av samlingene

Mange veiledere vil trolig oppleve et ansvar for å gjennomføre samlinger som har et innhold og en form som gir deltagerne kunnskap og forståelser, anledning til å delta aktivt, og til å oppleve at de blir hørt, sett og bekreftet. Det å ivareta så vel kunnskapsaspektet som delings/bekreftelsesaspektet kan være utfordrende.

Langsgående analyser over veiledningsforløpene viser at veiledernes svar etter Samling 2, i høy grad er likt deres svar på de påfølgende samlingene.

For samtlige samlinger hadde de aller fleste veilederne bestemt fokus/tema for dagens samling på forhånd. Bare en av ti hadde gjort det i liten grad eller ikke i det hele tatt. Så godt som alle hadde i fulgt sin bestemmelse, enten i stor (70 %) eller i noen (27 %) grad.

De aller fleste veilederne hadde startet hver samling med en klar invitasjon til deltagerne om å formidle egne erfaringer, tanker og behov, helt uavhengig av i hvilken grad de hadde et forhåndsbestemt fokus/tema for veiledningen.

4.2 Tema for dagens veiledning, rapportert fra veiledere og fosterforeldre

I dette avsnittet skal vi se i hvilken grad veilederne og fosterforeldrene mente dagens veiledning hadde fokusert tre sentrale forutsetninger for å kunne svare på barns behov for å bli sett og møtt på sensitive måter. Den første av de tre forutsetningene er å være undrende til hva som kan ligge barnets åpne handlinger, den andre å tenke omkring de følelser og tanker barnets adferd vekker hos dem selv, og den tredje å kjenne etter hva de egne følelsene og tankene gjør med dem selv. Teamene er sentrale i tilknytningsteoretiske forståelser, som både Trygg Base og Cos hviler på.

Spørsmålene og svaralternativene til veilederne og fosterforeldrene var identiske. Tabellen som følger viser gjennomsnittet av deres svar på hvert av de tre spørsmålene.

Tabell 15.

Veilederne og fosterforeldrenes vurdering av i hvilken grad de tre temaene var blitt fokusert. (veiledere: n = 118 - 11 / fosterforeldre: n = 391 - 24)

	I stor grad		I noen grad		I liten grad	
	Veileder	Fosterforeldre	Veileder	Fosterforeldre	Veiledere	Fosterforeldre
Hva kan ligge bak barnets adferd/utsagn.	54 %	55 %	41 %	39 %	5 %	6 %
Fosterforeldrenes egne følelser og tanker.	59 %	48 %	38 %	45 %	3 %	7 %
Hva egne følelser og tanker gjør med en selv.	38 %	37 %	51 %	47 %	11 %	16 %

Tabellen viser at det er stor grad av sammenfall mellom veilederne og fosterforeldrenes vurderinger. Begge gruppene mente veiledningen hadde fokusert alle de tre temaene, de to første i noe større grad enn det siste. Både veilederne og fosterforeldrene mente imidlertid at det siste temaet var blitt relativt sterkere fokusert etter hvert som Førsteårsgruppene varte ved.

Fem sentrale utviklingsbehov

Etter hver samling vurderte *veilederne* i hvilken grad fem sentrale omsorgsbehov var blitt fokusert. Behovene er rimelig dekkende for fem behovsdimensjoner som blir fokusert i veiledning som er basert på tilknytningsteori. Behovene er: «Å føle tillit til fosterforeldrene», «Å regulere og håndtere følelsene og adferden sin», «Å oppleve seg som verdifull», «Å kjenne seg kompetent og mestrende» og «Å føle tilhørighet i fosterfamilien». *Fosterforeldrene* vurderte i hvilken grad de hadde fått nye *forståelser* for hvordan behovene kunne bli møtt. De vurderte også i hvilken grad de hadde fått tanker om mulige *nye handlinger* når det gjaldt: «Å være tilgjengelig for barnet», «Å møte barnet på måter som støtter barnets utvikling», «Å godta barnet som det er», «Å gi omsorg som stimulerer til gjensidig samarbeid og glede» og «Å hjelpe barnet med å oppleve at det er en del av fosterfamilien».

Siden spørsmålene til veilederne og fosterforeldrene var ulike formidles svarene deres i egne avsnitt.

4.2.1 Veiledernes vurderinger –fokus på barnets behov

Vi starter med å vise veiledernes vurderinger av i hvilken grad de hadde fokusert hvert av de fem behovene. Det er stor grad av likhet i veiledernes vurderinger etter hver enkelt samling, gjennom hele veiledningsforløpet.

Tabell 16.

Veiledernes vurdering av i hvilken grad de fem behovene var blitt fokusert, vist som gjennomsnittet for hvert behov (n = fra 118 på samling 2, til 11 på samling 12)

Behov	I stor grad	I noen grad	I liten/ingen grad
Å føle tillit	40 %	49 %	11 %
Å regulere seg selv	41 %	45 %	14 %
Å føle seg verdifull	35 %	46 %	19 %
Å føle seg kompetent	33 %	44 %	23 %
Å være del av familien	38 %	35 %	27 %

Overordnet er det små forskjeller når det gjelder veiledernes vurdering av om behovene hadde blitt fokusert i henholdsvis stor grad og i noen grad. Deres vurdering av om de var blitt fokusert i liten/ingen grad viser imidlertid forskjeller: fra at 11 prosent mente behovet «Å å føle tillit til fosterforeldrene» var blitt fokusert i liten/ingen grad, til at 27 prosent mente det samme om behovet «Å føle tilhørighet i fosterfamilien».

En mulig delforklaring på at noen behov var mindre fokusert enn andre behov kan være at veilederne fokuserte på ett og ett tema gjennom veiledningsforløpet. I tabell 19 viser prosentsetsene som er satt i rødt, at temaene ble introdusert suksessivt.

Tabell 17

Veiledernes vurdering etter hver samling, av om hvert av de fem behovene var blitt fokusert i *stor grad* (Prosent)

Tema	Samling nr											
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Snitt
Føle tillit	62	45	39	30	36	46	40	32	33	52	18	1.76
Regulere seg selv	22	62	43	39	36	44	37	48	50	52	18	1.73
Føle seg verdifull	10	11	39	33	43	35	31	31	44	62	46	1.89
Føle seg kompetent	10	15	20	36	40	30	37	38	46	57	36	1.92
Være del av familien	30	28	28	28	52	42	24	24	50	52	63	1.91

Det første behovet (« å føle tillit til fosterforeldrene») ble i de fleste gruppene introdusert i Samling 2, det andre temaet («Å regulere og håndtere følelsene og adferden sin») i Samling 3 og så videre. Temaet «Å føle tilhørighet i fosterfamilien» ble først sterkt fokusert i samling 6 (se utheving i rødt). Denne tendensen er i tråd med anbefalingene for veiledning utfra Trygg Base modellen, og det kan synes som flere veiledere i noen grad har ønsket å følge denne anbefalingen i sitt veiledningsforløp. Det kan videre se ut til at når et behov først har blitt fokusert i stor grad, fortsetter behovet å være fokusert også i de påfølgende samlingene.

4.2.2 Fosterforeldrenes vurderinger-Nye forståelser for barnets behov

I dette avsnittet skal vi vise fosterforeldrenes vurdering av i hvilken grad veiledningen sett under ett hadde gitt dem nye forståelser for hvordan de kan møte barnets behov, og tanker om nye handlinger. Vi starter avsnittet med å vise i hvilken grad de mente veiledningen hadde gitt dem nye forståelser.

Det er stor grad av likhet i fosterforeldrenes vurderinger etter hver enkelt samling, gjennom hele veiledningsforløpet. For oversiktens skyld viser tabellen som følger gjennomsnittet for fosterforeldrenes vurderinger for hvert enkelt behov.

Tabell 18.

I hvilken grad fosterforeldrene vurderte å ha fått nye forståelser for hvordan følgende behov hos barnet kan bli møtt (n = 390 – 24)

Behov	I stor grad	I noen grad	I liten/ingen grad
Å føle tillit til deg	36 %	50 %	15 %
Å regulere seg selv	34 %	51 %	16 %
Å føle seg verdifull	34 %	49 %	18 %
Å føle seg kompetent	32 %	51 %	18 %
Å være del av familien	40 %	44 %	17 %

En klar majoritet av fosterforeldrene mente at de i stor eller noen grad har fått nye forståelser for hvordan hvert av de fem behovene kan bli møtt; noe færre i stor grad enn i noen grad. Bare noen helt få, 1 til 2 prosent, mente at de i det hele tatt ikke hadde fått nye forståelser.

Opplevelsen av å ha fått nye forståelser er svært lik for alle de fem behovene, og den er også svært lik over alle de elleve samlingene. Det eneste unntaket er Samling 12, hvor noe færre mente de hadde fått nye forståelser, og noe flere at det hadde de i liten/ingen grad fått. En mulig delforklaring kan kanskje være at veilederne i denne siste samlingen, i grupper som har gått over lang tid, har fokusert mer på utveksling av tanker om erfaringer underveis i veiledningsforløpet og tanker om hvordan fremtiden vil kunne bli. En annen mulig delforklaring er at bare halvparten av gruppene besvarte skjemaet «Dagens veiledning» på samling 12.

Det er gjennomgående sterke sammenhenger mellom vurderingen av å ha fått stor/liten grad av nye forståelser vedrørende å møte ett behov, og vurderingen av å ha fått stor/liten grad av nye forståelser for å møte de øvrige fire behovene. Den sterkeste sammenhengen er mellom barns behov for «å oppleve seg som verdifull» og barns behov for «Å kjenne seg kompetent og mestrende». Det er også sterke og konsistente sammenhenger mellom vurderingen av utbytte på én samling og vurderingen av utbytte på de øvrige samlingene. (Alpha verdier fra .85 til .93). Den overordnede slutningen er at de aller fleste (minst åtte av ti) mener hver enkelt samling, og samlingsforløpet som helhet, har gitt dem nye forståelser for hvordan møte barnas fem sentrale utviklingsbehov.

4.2.3 Fosterforeldrenes vurderinger -Nye handlinger for å imøtekomme barnets behov

Det er liten variasjon i fosterforeldrenes vurderinger etter hver enkelt samling, gjennom hele veiledningsforløpet. For oversiktens skyld viser tabellen som følger gjennomsnittet for fosterforeldrenes vurderinger for hver enkelt omsorgsdimensjon.

Tabell 19.

I hvilken grad fosterforeldrene vurderte å ha fått tanker om nye handlinger når det gjelder følgende omsorgsdimensjoner (n = 390 – 24)

Behov	I stor grad	I noen grad	I liten/ingen grad
Være tilgjengelig for barnet	36 %	48 %	16 %
Møte barnet på måter som støtter barnets utvikling	37 %	50 %	13 %
Godta barnet som det er	41 %	42 %	17 %
Gi omsorg som stimulerer til samarbeid og glede	34 %	49 %	17 %
Hjelpe barnet med å oppleve at det er en del av familien	36 %	42 %	22 %

De fleste fosterforeldrene at det har de fått tanker om mulige nye handlinger for å møte barnets fem sentrale utviklingsbehov; noe flere i noen grad enn i stor grad. Bare mellom 1 og 2 prosent mener at de ikke har fått det i det hele tatt. På samme måte som for vurderingen av å ha fått nye forståelser, er det en klar sammenheng mellom å mene at å ha fått tanker om mulige nye handlinger innen en omsorgsdimensjon, og å mene at det har de fått også innen de fire øvrige omsorgsdimensjonene. Vurderingene er svært like over samtlige samlinger, med unntak for Samling 12. (Alpha verdier fra .86 til .93). Formulert på en enklere måte: minst åtte av ti mener hver enkelt samling og samlingsforløpet som helhet har gitt dem tanker om nye handlinger for å møte barnas fem sentrale utviklingsbehov.

4.2.4 Sammenhenger mellom å forstå barnets behov, og nye handlinger

Det er klare sammenhenger mellom det å mene å ha fått nye forståelser og det å mene å ha fått tanker om nye handlinger. Den sterkeste sammenhengen er mellom det å ha fått nye forståelser for barnets behov for å føle tillit, og det å ha fått tanker om nye handlinger for hvordan være tilgjengelig for barnet.

Det er også moderate sammenhenger mellom i hvilken grad fosterforeldrene mente de hadde fått nye forståelser og tanker om nye handlinger, og i hvilken grad de mente dagens veiledning hadde fokusert de tre temaene knyttet til det å gi reflektert omsorg («Hva som kan ligge bak barnets adferd/utsagn», «Egne følelser og tanker», «Hva egne følelser og tanker gjør med meg»).

Det er videre noen sammenhenger mellom opplevd grad av nye forståelser og av tanker om mulig nye handlinger, og bakgrunnsfaktorer hos fosterforeldrene. Fosterforeldre som er i slekt med barnet, fosterforeldre som har relativt høyere alder samt fosterforeldre som har relativt lavere utdanningsnivå, vurderte i noe høyere grad enn de øvrige at de har fått nye forståelser, og også tanker om mulige nye handlinger. Selv om sammenhengene er statistisk signifikante, er de imidlertid ikke sterke, og selv om de er tilstede i de fleste samlingene er de det ikke i alle. Sammenhengene mellom andre forhold hos fosterforeldrene og med forhold ved fosterbarnet – som kjønn, alder, varighet av plasseringen og minoritetsbakgrunn – var få og sporadiske.

4.3 Fosterforeldrenes overordnede vurdering av dagens veiledning

Klient- og resultatstyrt praksis, KOR, (Duncan & Sparks, 2008) er en tilnærming hvor terapeuten systematisk integrerer klientens vurdering av terapeutisk prosess og terapeutisk utbytte i utformingen av behandlingen de gir. I løpet av de siste årene har flere terapeuter, fagteam og behandlingssteder tatt tilnærmingen i bruk. Det er utviklet et spørreskjema som brukeren besvarer underveis i endringsarbeidet.

For å få kunnskap om fosterforeldrenes mer overordnede vurdering av veiledningen i Førsteårsgruppene, inngår KOR spørsmål i spørreskjemaet «Dagens veiledning». Spørreskjemaet ber fosterforeldrene om å vurdere i hvilken grad fire påstander om dagens veiledning passet for dem selv. Vurderingene ble gitt på en syvdelt skala. For å lette tabellens tilgjengelighet er svarene deres gruppert i tre kategorier. Tabellen viser gjennomsnittlig prosentverdi i hver av kategoriene

Tabell 20.

KOR-basert vurdering av dagens veiledning (n = 385 – 24)

	I liten grad	Middels	I stor grad
	1-2-3	4	5-6-7
Jeg opplevde at jeg ble hørt, forstått og respektert	1 %	2 %	97 %
Vi snakket om det jeg ville snakke om, og arbeidet med det jeg ville arbeide med	3 %	5 %	92 %
Veilederens tilnærming passet godt for meg	2 %	3 %	95 %
Som helhet var veiledningen i dag bra for meg	3 %	5 %	92 %

De aller fleste fosterforeldrene opplevde at de i dagens veiledning var blitt hørt, forstått og respektert, og at de hadde snakket om og arbeidet med det de ønsket å arbeide med. De aller fleste mente også at veilederens tilnærming passet godt for dem, og at dagens veiledning som en helhet hadde vært bra for dem. Bare et meget lite mindretall var utilfredse.

I hver samling var det slik at jo mer enige fosterforeldrene var i én påstand, jo mer enige var de i også de tre andre påstandene. Og omvendt; jo mer uenige de var i en påstand, jo mer uenige var de i også de tre andre påstandene. Videre var det slik at jo mer enige de var i påstandene etter én samling, jo mer enige var de også i påstandene etter de øvrige samlingene. Så godt som alle sammenhengene var sterke. For samlingene sett under ett var den sterkeste klyngen av sammenhenger mellom trekanten «Veilederens tilnærming passet godt for meg», «Vi snakket om det jeg ville snakke om, og arbeidet med det jeg ville arbeide med» og «Veilederens tilnærming passet godt for meg» (de fleste korrelasjonene var på .70 og .80 tallet). Sammenhengene mellom disse tre og «Jeg opplevde at jeg ble hørt, forstått og respektert» var også klart signifikante, men noe lavere (de fleste korrelasjonene var på .50 og .60 tallet).

Det er sammenhenger mellom fosterforeldrenes vurderinger på KOR utsagnene og deres vurderinger på de øvrige spørsmålene i spørreskjemaet. Alle sammenhengene er i

forventet retning: fosterforeldre som hadde høye KOR-skårer, mente i større grad at de hadde fått nye forståelser, og tanker om nye handlinger. De mente også i noe større grad at veiledningen hadde fokuserte de tre forholdene som styrker reflektert omsorg. Mellom vurderingene på KOR utsagnene og fosterforeldrenes utdanning, alder og sivilstand var det ingen sammenhenger.

5 Fosterforeldrenes vurdering av omsorgsoppgaven og barnet - Parenting Stress Index

Fosterforeldrenes opplevelse av sin rolle som omsorgsperson og av samspillet med fosterbarnet er kartlagt ved hjelp av spørreskjemaet Parenting Stress Index (PSI) (Abidin, 1997). Fosterforeldrene besvarte spørreskjemaet på den første samlingen de deltok på, og besvarte det igjen ved sin siste samling.

Spørreskjemaet PSI er utviklet for å identifisere stressfylte områder i familier på et tidlig tidspunkt. Spørreskjemaet består av 120 utsagn. Forelderen skal for hvert utsagn ta stilling til hvor enig han/hun er i innholdet i utsagnet, fra Svært enig; Enig; Ikke sikker; Uenig; til Svært uenig. Utsagnene omhandler barnets adferd/væremåter, hvordan forelderen reagerer, samt hvordan familien fungerer som helhet. PSI er vist å være sensitiv i å fange opp endringer etter intervensjoner i en rekke studier på tvers av ulike grupper og type tiltak (Bigras et al., 1996).

PSI måler tre områder for potensielt stress i foreldre-barn relasjonen. Det første området er Barnedomenet. Området består av seks subskalaer som måler forelderens oppfatning av ressurser og vansker hos barn, og som ansees viktige for foreldres muligheter til å oppfylle sin rolle som omsorgsgiver. Det andre området er Foreldredomenet. Dette området består av syv subskalaer som måler karakteristika ved omsorgsgiver og omsorgsgivers funksjon som er sentrale i omsorgsutøvelse. Det siste området er Livs-stress, som kartlegger stress som har sin bakgrunn i situasjonelle eller kontekstuelle faktorer.

I tillegg til de tre områdene, er det etablert en Total stress-skala: Total stress skalaen er summen av skårene på Barnedomene skalaen og Foreldredomene skalaen.

I denne rapporten vil vi først gi en kort orientering om de ulike skalaene. Vi vil så vise antall deltakere og prosentfordelinger på de ulike skalaene ved oppstart (T1) og avslutning (T2) av gruppene. Deretter vil vi vise andelen fosterforeldre som ga svar som angir et høyt nivå av stress på de ulike skalaene ved begge testtidspunktene. Til slutt vil vi vise sammenhenger mellom nivå av stress og fosterbarnets alder ved oppstart av gruppene, fosterbarnets alder når det kom i fosterhjemmet, hvorvidt fosterbarnet hadde hatt kontakt med PPT eller BUP, fosterforelderens alder, hvorvidt fosterbarnet hadde minoritetsbakgrunn, hvorvidt fosterforeldrene hadde egne barn og om fosterbarnet og fosterforeldrene var i slekt. Orienteringen om skalaene, og våre vurderinger av resultatene, er basert på PSI-manualen (Abidin, 1997).

5.1 Barnedomenet

Distraherbarhet/hyperaktivitet

Denne subskalaen måler i hvilken grad omsorgspersonen opplever at barnet viser ulike atferdsformer som er forbundet med ADHD/Hyperaktivitet. Eksempler på former for atferd kan være overaktivitet, rastløshet, distraherbarhet, kort oppmerksomhetsrekkevidde, ikke å hører etter, eller ha vanskeligheter med å fullføre skolearbeid.

Tilpasningsdyktighet

Denne subskalaen måler i hvilken grad omsorgsgiver opplever at barnet har vansker med å tilpasse seg endringer i sine fysiske og sosiale omgivelser. Det kan blant annet være vansker med å skifte fra en oppgave til en annen uten å bli følelsesmessig oppskaket, unngåelse av fremmede og vansker med å bli roet.

Forsterker forelderen

Denne subskalen måler i hvilken grad omsorgsgiver ikke opplever barnet som en kilde til positive opplevelser. Høy skåre indikerer at samhandlingen med barnet ikke gir omsorgspersonen gode følelser og at han/hun kan føle seg avvist av barnet.

Krevende

Denne subskalaen måler i hvilken grad omsorgsgiver opplever barnet som krevende. Opplevelse av at barnet er krevende kan eksempelvis være barnets gråt, krav om stor grad av fysisk nærhet og av høy frekvens av små problemer.

Stemningsleie

Denne subskalaen måler i hvilken grad omsorgsgiver opplever at barnet ikke fungerer godt følelsesmessig. De kan oppleve at barnet er ulykkelig, deprimert, gråter mye og/eller ikke viser tegn til glede.

Akseptbarhet

Denne subskalaen måler i hvilken grad barnets fysiske, intellektuelle og emosjonelle kjennetegn ikke matcher de forventningene omsorgsgiveren hadde til barnet sitt. Kort sagt at barnet ikke er så attraktivt, intelligent og tiltalende som omsorgsgiveren hadde forventet eller håpet.

5.2 Foreldredomenet

Kompetanse

Denne subskalaen måler omsorgsgivers opplevelse av mestring og kompetanse i foreldrerollen, og grad av samsvar mellom forventninger til og opplevelse av hvordan det er å være forelder. Høy skåre (høyt nivå av stress) kan ha ulike årsaker, som for eksempel manglende kunnskap om barns utvikling eller sviktende omsorgsferdigheter. Yngre foreldre skårer ofte høyere enn eldre.

Isolasjon

Denne subskalaen måler sosial isolasjon og lite sosial støtte. Høy skåre på denne skalaen indikerer følelse av ensomhet, isolasjon fra jevnaldrende og familie, og mangelfull nærhet og støtte fra partner i utøvelse av foreldreoppgavene. Det er funnet sammenheng mellom høye skårer og neglekt av omsorgsoppgaver.

Tilknytning

Denne subskalaen måler følelse av emosjonell nærhet til barnet, og omsorgsgivers opplevde eller reelle evne til å observere og forstå barnets følelser og/eller behov riktig.

Helse

Denne subskalaen måler økede helseplager som en konsekvens av foreldrestress eller annen form for stress relatert til foreldre-barn systemet.

Rolle restriksjon

Denne subskalaen måler omsorgsgivers opplevelse av at foreldrerollen legger begrensninger på egen frihet, og frustrasjon i forhold til ønsket/behovet om å beholde egen identitet. Foreldre som skårer høyt på denne subskalaen opplever ofte å bli dominert og kontrollert av barnets krav og behov.

Depresjon

Denne subskalaen måler depressive plager hos omsorgsgiver. Generelt kan høy skåre på denne subskalaen indikere at omsorgsgiver finner det vanskelig å mobilisere den psykiske og fysiske energien som er nødvendig for å ivareta ansvaret som forelder. Høy skåre er ofte forbundet med tilbaketrekking og vansker med å utøve tydelig og konsekvent omsorg for barnet.

Partner

Denne subskalaen måler grad av opplevd emosjonell og praktisk støtte fra partneren sin hva gjelder omsorgen for barnet. Høy skåre indikerer ofte generell manglende gjensidig støtte, hvor en lite delt omsorgsarena er ett av flere symptomer på et belastende forhold.

Total stress

Total stress skalaen gir en indikasjon på nivå av samlet stress innen Barnedomenet og Foreldredomenet. Foreldre som opplever et svært høyt samlet stress er i risiko for å utvikle dysfunksjonell foreldreatferd, og/eller bidra til utvikling av atferdsvansker hos barnet. Overordnet anbefales det at omsorgsgivere som har en Total stress skåre på eller over 260 tilbys oppfølging. Mer spesifikt er det utarbeidet egne grenseverdier for hvert alderstrinn fra null til tolv år. Grenseverdien som indikerer behov for hjelp og oppfølging er en skåre som ligger på 85 percentilen.

Livs-stress

Livs-stress skalaen gir et bilde på omfanget av stress utenfor foreldre-barn relasjonen. Høy skåre gir en indikasjon på at omsorgspersonen opplever å befinne seg i en stressende livssituasjon som de har lite kontroll over (for eksempel dødsfall i nær familie, arbeidsløshet). En skåre på 17 eller høyere indikerer behov for videre oppfølging. Denne skåren bør sees i sammenheng med Total-stress skåren.

5.3 Resultater

I det følgende presenterer vi resultater fra fosterforeldrenes skårer på PSI, som de besvarte på sin første (T1) og siste samling (T2). Alle resultatene rapporteres både for T1 og T2. Først presenterer vi fosterforeldrenes skårer innenfor Barnedomenet, Foreldredomenet, Total stress (som er summen av skåren på Foreldredomenet og skåren på Barnedomenet), og Livs-stress. Deretter presenterer vi andelen fosterforeldre som rapporterte høy grad av stress (dvs. på eller over 85 percentil) på de tre første domenene, for så å vise fosterforeldrenes skårer på alle de tre domenene i sammenheng med fosterbarnas alder. Her vil kun omsorgsgivere med barn i alderen 1 til 12 år være inkludert. Videre viser vi sammenhenger mellom nivå av foreldrestress og fosterforeldrenes alder, erfaring som fosterforeldre, antall fosterbarn, fosterbarnets alder og hvor lenge fosterbarnet hadde bodd i fosterhjemmet. Sist presenterer vi våre funn vedrørende endringer av stressnivå fra T1 til T2

PSI har noen begrensninger når vi bruker metoden på fosterforeldre som ikke har en partner, eller som har barn som er eldre enn 12 år. Fordi *Foreldredomenet* inneholder subskalaen *Partner*, vil fosterforeldre som ikke har besvart disse spørsmålene ikke bli inkludert. Videre vil fosterforeldre med fosterbarn som er eldre enn 12 år ikke bli inkludert i *Barnedomenet*. Begge disse gruppene av fosterforeldre vil da ikke bli inkludert i *Total stress* domenet. I tillegg er det kun mulig å beregne percentiler for barn opp til 12 år fordi det er kun det som er inkludert i PSI manualen. I utgangspunktet er PSI beregnet for foreldre med barn opp til fylte 12 år.

En videre begrensning er at det er stort frafall på T2, slik at sammenligningene mellom T1 og T2 må gjøres med varsomhet, da vi kun kan inkludere de fosterforeldrene som har besvarelser både fra T1 og T2 i disse analysene.

5.4 Fosterforeldres PSI skårer

Tabell 21. Oversikt over fosterforeldrenes gjennomsnittskårer, laveste og høyeste skåre på Barne- og Foreldredomenet, Totalt stress og Livsstress ved oppstart (T1) og avslutning (T2).

	T 1 (ved oppstart)				T2 (ved avslutning)			
	N	Gj.sn.	Laveste skåre	Høyeste skåre	N	Gj.sn.	Laveste skåre	Høyeste skåre
Barne- domenet	378	116	34	195	196	119	51	190
Foreldre- omenet	463	115	20	192	250	116	29	184
Totalt stress	354	231	65	342	181	236	124	322
Livsstress	490	3.8	0	29	258	4.4	0	32

5.5 Fosterforeldre som rapporterer høyt stress

PSI manualen angir at skårer på 85 percentil eller høyere, spesielt på Total stress skalaen, indikerer høy grad av stress og eventuelt behov for videre oppfølging. Tabell 22 viser andelen fosterforeldre som hadde skårer på Barnedomenet, Foreldredomenet og Total stress på eller over 85 percentil.

Tabell 22

Antall og andel fosterforeldre som skåret på 85 percentil eller høyere ved T1 og T2

	T1 (ved oppstart)		T2 (ved avslutning)	
	n	%	n	%
Barnedomenet				
Ja	190	52	114	59
Nei	177	48	78	41
Foreldredomenet				
Ja	47	13	25	13
Nei	305	87	163	87
Total stress				
Ja	112	33	69	39
Nei	232	67	108	61

På Barnedomenet rapporterte noe over halvparten av fosterforeldrene (52 respektive 59 %) et høyt nivå av stress både ved oppstart og avslutning av gruppene. Andelen er betydelig større enn andelen som rapporterte et høyt nivå av stress på Foreldredomenet (13 % ved begge tidspunkt). At andelen som rapporterer høyt stress på Foreldredomenet er så mye mindre er muligens en indikasjon på at fosterforeldrene makter å forstå hva som ligger bak barnets væremåte/adferd, og at denne forståelsen hjelper dem til å bevare roen og unngå å føle for mye stress i foreldrerollen. Ser vi på Total stress skåren, som er summen av skåre på Barnedomenet og Foreldredomenet, rapporterte omtrent hver tredje fosterforelder (33 respektive 39 %) å ha et stressnivå på eller over 85. percentilen.

På Livs-stress skåret kun ni fosterforeldre ved oppstart (T1) på et nivå som indikerer grunn til bekymring og åtte ved avslutning (T2).

Tabell 23 viser sammenhenger mellom fosterbarnets alder og høyt nivå av stress på Barnedomenet, Foreldredomenet og Total stress skalaen.

Tabell 23. Høyt nivå av stress (på eller over 85. percentil) sammenholdt med barnets alder ved T1

	Barnedomenet (N=367)		Foreldredomenet (N=352)		Totalt stress (N=344)	
	n	%	n	%	n	%
1 år	7	26	0	0	5	19
2 år	4	17	0	0	4	19
3 år	14	44	4	13	6	19
4 år	18	58	1	3	5	17
5 år	16	46	7	21	12	36
6 år	34	64	11	21	25	49
7 år	14	47	2	7	10	37
8 år	17	68	6	26	10	44
9 -12 år	66	59	16	15	35	34

Tabell 24. Høyt nivå av stress (på eller over 85. percentil) sammenholdt med barnets alder ved T2

	Barnedomenet (N=192)		Foreldredomenet (N=188)		Totalt stress (N=188)	
	n	%	n	%	n	%
1 år	3	30	0	0	1	11
2 år	5	37	0	0	4	31
3 år	7	41	0	0	13	18
4 år	8	73	1	8	4	40
5 år	11	48	4	18	9	41
6 år	23	62	4	13	16	50
7 år	6	60	0	0	1	13
8 år	12	80	5	31	8	53
9 -12 år	39	71	11	19	23	45

Tabellene over viser at fosterforeldre som hadde et helt lite fosterbarn opplevde mindre stress på Barnedomenet, og særlig opplevde de mindre stress på Foreldredomenet både ved oppstart (T1) og avslutning (T2). Ingen av fosterforeldrene som hadde fosterbarn som var yngre enn tre år rapporterte om alvorlig grad av stress på Foreldredomenet.

Fosterforeldre som hadde eldre barn opplevde høyt stress i varierende grad, uten at variasjonen synes å være knyttet til barnets relativt høyere eller lavere alder. Når det gjelder opplevelsen av stress på Barnedomenet og på Total stress ser vi en tendens til at andelen fosterforeldre som opplevde alvorlig grad av stress, er større når barnet er fem til seks år eller eldre. Imidlertid er dette noe mer varierende ved avslutning av gruppene.

5.6 Endringer i stressnivå fra T1 til T2

Var det en sammenheng mellom fosterforeldrenes rapportering av høyt stress (på eller over 85 percentil) ved oppstart av (T1) og ved avsluttet(T2) veiledning?

Vi undersøkte om de samme fosterforeldre som rapporterte høy grad av stress ved T1 også gjorde det ved T2 innenfor Barnedomenet (N=168), Foreldredomenet (N=171) og Total stress domenet (N=162). De som besvarte PSI både ved T1 og T2, som hadde fosterbarn i alderen ett til tolv år er inkludert i analysene.

Innenfor barnedomenet finner vi totalt sett ingen systematisk sammenheng mellom skåre ved oppstart og ved avslutning av veiledningen. Dette bildet endrer seg imidlertid dersom vi kun ser på hvor mange av de som rapporterte høyt stress ved oppstart som gjorde det samme ved avslutning av gruppene (n=94). For denne gruppen var det en sterk sammenheng mellom høyt stress innenfor Barnedomenet ved T1, og tilsvarende høyt stress ved T2: Av de som rapporterte høyt stress ved T1, lå 88 prosent fortsatt på eller over dette nivået ved T2 (Kappa =.62, $p < .001$).

Ser vi på Foreldredomenet fant vi en lavere stabilitet. Her må det presiseres at svært få i utgangspunktet rapporterte høyt stress ved T1 (n=22). Av de som rapporterte høyt stress ved T1 rapporterte 55 prosent (n=12) det samme ved T2 (Kappa=.46, $p < .001$). Av de som rapporterte høyt stress ved T1, hadde 45 prosent (n=10) skårer som lå under 85 percentil ved T2. Den totale stabiliteten fra T1 til T2 var heller ikke her signifikant.

Det siste domenet, Totalt stress, viste også en noe lavere stabilitet enn det vi fant på Barnedomenet. Av de fosterforeldrene som totalt rapporterte høyt stress ved oppstart rapporterte 75.9 % (n=41) også høyt stress ved T2 (Kappa=.51, $p < .001$). Også her var det flere av de som rapporterte lavt stress ved T1 som rapporterte et høyere nivå av stress (på eller over 85 percentil) ved T2 og omvendt (n=24 og 13). Dette førte til at vi totalt

sett ikke finner en systematisk sammenheng mellom totalt stress rapportert ved oppstart og ved avslutning.

Alt i alt kan det konkluderes med at blant de som rapporterte høyt stress på Barnedomenet ved oppstart gjorde også mange det ved avslutning av veiledningsforløpet.

I tillegg til disse analysene var vi interessert i å se om hva fosterforeldrene rapporterte ved T1 kunne påvirke om de i det hele tatt fylte ut PSI ved T2. Vi tok her utgangspunkt i Total stress domenet. Blant de som hadde svart ved T1 så det ikke ut til at nivå av stress hadde betydning for om de besvarte PSI ved T2.

Ser vi på hvor mange prosent av fosterforeldrene som fremdeles vurderer seg selv å ha høy grad av foreldrestress, har andelen ikke blitt redusert i løpet av veiledningen. Den har heller ikke økt i vesentlig grad.

Var det så sammenhenger mellom rapportert foreldrestress på Foreldredomenet, Barnedomenet og Total stress ved oppstart (T1) og avslutning av gruppene (T2) og forhold hos barnet og fosterforeldrene? Vi fant svake til moderate positive sammenhenger både på T1 og T2 mellom Barnedomenet og Total stress skalaen og barnets alder nå og barnets alder da det kom i fosterhjemmet ($r \leq .28$, $p \leq .001$). Det vil si at jo eldre barnet er nå, og jo eldre barnet var da det kom til fosterhjemmet, jo vanskeligere opplevde fosterforeldrene at barnet hadde det. Vi fant også en svak positiv sammenheng ved T1 mellom Foreldredomenet og om fosterbarnet hadde minoritetsbakgrunn ($r \leq .10$, $p = .030$). Det vil si at fosterforeldrene opplevde økt stress tidlig i plasseringen når de ble fosterforeldre for et barn med minoritetsbakgrunn.

Videre fant vi svake til moderate positive sammenhenger mellom Barnedomenet og Total stress skalaen ved T1 og T2 og Foreldredomenet ved T1, og om fosterforeldrene hadde gått i individuell veiledning og om fosterbarnet hadde hatt kontakt med PPT/BUP ($r \leq .26$, $p \leq .013$). Det vil si at fosterforeldre som i tillegg til Førsteårsgruppeveiledning også mottok individuell veiledning og /eller et barn hadde hatt kontakt med PPT/BUP var mer stresset selv ved oppstart av gruppene, og opplevde større vansker hos barnet både ved oppstart og avslutning, enn familier som ikke mottok individuell veiledning og/eller hadde hatt kontakt med PPT/BUP.

Vi fant svake negative sammenhenger ved T1 mellom Foreldredomenet og fosterforeldrenes alder og om fosterforeldrene hadde egne barn ved T1 ($r \leq -.15$, $p \leq .025$). Det vil si at eldre fosterforeldre og fosterforeldre med egne barn var mindre belastet ved oppstart enn andre.

Til slutt fant vi svake til moderate negative sammenhenger mellom Barnedomenet og om fosterbarnet var i slekt med fosterforeldrene både ved T1 og T2 ($r \leq -.21$, $p \leq .042$). Det vil si at slekts fosterforeldre opplevde sine barn som mindre utfordrende gjennom forløpet, enn andre fosterforeldre.

Det var ingen statistisk signifikante endringer fra oppstart til avslutning av gruppene verken på Foreldredomenet, Barnedomenet eller Total stress skalaen. Det vil si at fosterforeldrene rapporterte verken økt eller minsket grad av stress på disse områdene.

6 Oppsummering, diskusjon og anbefalinger for videre fagutvikling i førsteårsveiledning for fosterforeldre

6.1 Hovedfunn

Som gruppe var veilederne kvinner med en eller flere videreutdanninger, og som hadde erfaring med å gi gruppeveiledning. De aller fleste planla å basere sin veiledning på en spesifikk modell, og mange planla å trekke også på andre modeller. De hadde varierende opplæring i «grunnmodellen», og også varierende erfaring med å bruke den. De fleste hadde kollegastøtte, faste møtepunkter og/eller veiledning, men få mottok formalisert veiledning i den metoden de benyttet.

Førsteårsgruppene var typisk planlagt å skulle ha 10 samlinger, vare i 2 ½ time, gjennomføres på dagtid, og være en lukket gruppe. De skulle ikke skulle rette seg mot spesifikke aldersgrupper, og heller ikke mot ett spesifikt problemområde.

Både hva gjelder mer ytre kjennetegn ved fosterforeldrene og hva gjelder det å ha egne barn, ha vært fosterforeldre før og antall fosterbarn de nå hadde, var fosterforeldrene i Førsteårsgruppene ganske representative for fosterforeldre flest.

Oppsummerende mente de fleste fosterforeldre at veiledningen hadde gitt dem nye forståelser og også tanker om nye mulige handlinger. Jo sterkere de mente dette, jo sterkere mente de at dagens veiledning hadde vært bra for dem. Det var også en svak sammenheng mellom grad av tilfredshet med dagens veiledning, og hvor sterkt de mente det var blitt arbeidet med temaet «Hva barn trenger for å føle tilhørighet» og de tre temaene vedrørende reflektert omsorg.

Resultatene fra Parent Stress Index viser at sett under ett rapporterte omtrent halvparten av fosterforeldrene at deres fosterbarn hadde høy grad av vansker mens betydelig færre rapporterte at de selv hadde vansker i sin rolle som fosterforeldre. Total stress skårene, som er summen av foreldrenes skåre på de to områdene, angir at hver tredje fosterforelder rapporterte om høy grad av stress. Stressnivået synes å være større når barnet er eldre. Alt i alt må det sies at fosterforeldrene i dette utvalget viste lav grad av stress knyttet til egen omsorgsrolle. Det er likevel viktig å merke seg at noen fosterforeldre rapporterte foreldrestress på et nivå som tilsier at det er behov for oppfølging. Det

er et spørsmål om gruppeveiledning er tilstrekkelig for fosterforeldre som opplever svært høy grad av foreldrestress. Vi fant også at det var en sammenheng mellom rapportert foreldrestress og tiltak som individuell veiledning og kontakt med BUP.

Hverken på Foreldredomenet, Barnedomenet eller Total stress skalaen var det noen endringer fra oppstart til avslutning av gruppene. Det vil si at fosterforeldrene rapporterte verken økt eller minsket grad av stress på disse områdene fra oppstart til avsluttet veiledningsforløp.

6.2 Begrensninger ved følgeforskningen

Dette følgeforskningsprosjektet har vært et samarbeid med utspring i tjenestens behov for bistand til å øke og systematisere kunnskapen om den veiledningen som tilbys fosterforeldre det første året etter plassering. Svarene vi sitter igjen med er beskrivelser av praksis slik den utfolder seg, langs noen utvalgte parametere.

Vi har gjennomført følgeforskningen ved hjelp av kvantitative metoder som har generert spørreskjemaedata. Vi har derfor ikke kunnskap om fosterforeldrenes opplevelse utover det spørreskjemaene kartlegger. Hva savnet de, hvilke tema opplevde de som mest sentrale, vet vi ikke. PSI har en begrensning mht. barnets alder, det står i manualen at PSI er egnet for foreldre med barn fra 0 til 12 år. Vi valgte likevel dette skjemaet fordi det kartlegger foreldrestress både relatert til barnet og til omsorgspersonen, og er et godt validert kartleggingsverktøy som er vist å være sensitiv for endringer.

Vi har ikke fullgode data på PSI fra første til siste samling. Over halvparten av de fosterforeldrene som besvarte PSI ved oppstart, har ikke besvart PSI ved avslutning. Årsakene er sammensatte. Noen fosterforeldre har nok ikke fått utdelt PSI en andre gang, noen grupper varte for kort, og noen fosterforeldre sluttet helt tidlig i veiledningsforløpet. Dette gjør at vi vet lite om veiledningens konsekvenser for fosterforeldres opplevelse av egen rolle, eller deres for opplevelse av barnets fungering.

Prosjektets målsetting omfattet ikke å innhente opplysninger om barnas helse og fungering, og samspill mellom fosterforeldre og barnet. Dette er viktige områder som bør inngå i et eventuelt fremtidig forskningsprosjekt. Deltakelse fra fosterbarnet, eller opp-

lysninger om fosterbarnets helse og utvikling i et forskningsprosjekt krever godkjenninger vi ikke hadde mulighet til å innhente innenfor rammen for dette prosjektet.

6.3 Behov for fagutvikling i veiledning til fosterforeldre

Uavhengig av hvilken veiledningsmetode/modell veilederne opplyste at de ville bruke, hadde veilederne liten eller varierende erfaring med bruk av denne, og ikke alle hadde mottatt opplæring i metoden/modellen i forkant. Hver fjerde veileder hadde ikke opplæring i den «grunnmetoden/modellen» hun hadde planlagt å bruke. Like mange rapporterte at de ikke hadde noen form for formalisert støtte/veiledning.

Samlet representerer disse funnene en utfordring med hensyn til kvalitetssikring av innholdet i veiledningen. Det å lære en ny metode/intervensjon forutsetter ofte en atferdsendring for veiledere/terapeuter. Endringen vil kunne støttes av prosessveiledning, som tett oppfølging, emosjonell støtte, resultatvurderinger og tilbakemeldinger, med utgangspunkt i praksiserfaringer (Spouse, 2001). Joyce and Showers (2002) sin meta-analyse av veiledning viser at den virkelige læringen og implementeringen skjer i praksis, under veiledning. Vi vet fra behandlingsforskning (Gearing et al., 2011) at veiledning og støtte til å bruke en metodikk er avgjørende for å sikre at innholdet i den aktuelle terapeutiske metodens etterlever metodens intensjon over tid.

Trygg base var den veiledningsmodellen som ble hyppigst brukt av veilederne, ofte sammen med innslag av andre modeller. Trygg Base er ikke manualisert, og dette øker sannsynligheten for at variasjonen blant de som oppgir å bruke samme metodikk er stor. Det kan være variasjoner i omfanget av opplæring før modellen tas i bruk, og variasjon mellom veilederne når det gjelder egen veiledning i bruk av modellen underveis. Opplæringen i seg selv gir ikke nødvendigvis øket kompetanse som veileder, men kan gi en god innføring i anvendelsen av tilknytningsteoretiske prinsipper. Trygg Base forutsetter dermed at veiledere har generell god veiledningskompetanse og kunnskap innenfor de sentrale områdene Trygg Base fokuserer. Våre resultater antyder at veilederne har fulgt anbefalingene for rekkefølgen i valg av fokus i Trygg Base. Dette kan tyde på at veiledere som oppgir at de ikke har opplæring i modellen, likevel har satt seg inn i denne gjennom tilgjengelig informasjonsmaterieil, og søkt relevant kunnskap på egen hånd.

Oppsummert vet vi ikke helt hvilken metode veilederne har brukt, og graden av variasjon innenfor samme oppgitte grunnmetode. Et videre fokus i fagutviklingen kan være en mer presis beskrivelse av komponenter i veiledning gitt til fosterforeldre, og utprøving av hvorvidt disse komponentene er virksomme for denne gruppen omsorgspersoner.

Selv om vi ikke vet eksakt hvordan veiledningen foregår, viser resultatene fra følgeforskningen stor tilfredshet blant fosterforeldrene, og stort sammenfall mellom veilederne og fosterforeldrenes opplevelse av tema for veiledningen. Dette er viktig, fordi arbeidsallianse er en grunnleggende forutsetning for endringsarbeid. Våre funn tyder på at veilederne fremstår som gode samtale-partnere som evner å ivareta fosterforeldrenes initiativ, og å tilpasse innholdet i veiledningen til fosterforeldrenes fokus. Foreldretilfredshet er nært knyttet til det å fullføre et avtalt forløp, og til deltakeres motivasjon for deltakelse, som begge er viktig grunnlag for veiledning (Hawley & Weisz, 2005; Kazdin & Whitley, 2006).

Når det gjelder planlagt struktur og organisering av gruppene fant vi stor variasjon. Fra 5-12 samlinger, med en varighet fra 2-4 timer hver gang. Det var også stor variasjon i antall deltakere i gruppene, fra 3 til 20 deltakere. De fleste gruppene ble avholdt på dagtid, noe som kan være hensiktsmessig for veileder, og vi fant ingen sammenheng mellom tidspunkt for veiledning og frafall i gruppene underveis. Sammenhengen mellom skåre på KOR i de første samlingene og frafall tidlig i forløpet, gir en indikasjon på at de som sluttet i Førsteårsgruppen etter svært kort tid, gjorde det fordi de fant at veiledningsform/innhold/øvrige deltagere ikke møtte deres egne behov. En systematisk prosessevaluering som gjør veileder i stand til å fange opp fosterforeldre som opplever manglende samsvar mellom egne behov og innhold i veiledningen, kan bidra til at disse fosterfamiliene blir fanget opp og får mer tilpassede tilbud.

6.4 Anbefalinger for videre fagutvikling i veiledning til fosterforeldre

De aller fleste fosterforeldre mente veiledningsforløpet som helhet hadde gitt dem nye forståelser for hvordan møte barnas sentrale utviklingsbehov. De aller fleste fosterforeldrene opplevde at de var blitt hørt, forstått og respektert, og at de hadde snakket om og arbeidet med det de ønsket å arbeide med. De aller fleste mente også at veilederens

tilnærming passet godt for dem, og at dagens veiledning som en helhet hadde vært bra for dem.

Det vi imidlertid ikke vet er om fosterforeldres tilfredshet med veiledningen, gjenspeiler seg i deres omsorgsutøvelse, og i neste omgang bidrar til reparasjon og utvikling for barnet. Kommende forskningsprosjekter på veiledning til fosterforeldre bør inkludere utfallsmål som gir informasjon om barnets psykososiale utvikling, og om observerbart samspill mellom fosterforeldre og fosterbarnet. Prosessmål som for eksempel videoopptak kan gi mer informasjon om relasjonen mellom veileder og deltakere, innad i fosterforeldregruppen, og mellom fosterforelder og barnet. Bruk av en videobasert samspillsmetode krever grundig opplæring og det bør diskuteres om en slik omfattende metode skal inkluderes i Førsteårsgruppeveiledningen. Omfattende forskningsinnsatser på dette feltet bør ha en design som gjør det mulig å følge barnets utvikling over tid, også etter avsluttet veiledningsforløp. Slike FOU prosjekter bør utvikles og gjennomføres i et samarbeid mellom tjeneste-eier og forskningsmiljø.

Parallelt med planlegging og utføring av slike tyngre langvarige forskningsinnsatser, kan tjenestene selv fortsette å øke kunnskapen om det faktiske innholdet i veiledningen som blir gitt, og undersøke hvordan veiledning som gis i dag påvirker reparasjon og utvikling for barn utsatt for omsorgssvikt. Det anbefales at tjenestene i større grad enn i dag tar i bruk og systematiserer feedback fra både veiledere, fosterforeldre og fosterbarnet, og gjør bruk av denne informasjonen til videreutvikling av veiledningen.

Denne rapporten gir informasjon om struktur og organisering av dagens veiledning. Videre fagutvikling bør ha som siktemål å øke andelen veiledere som har opplæring og trening i den metoden de benytter i sin veiledning, og å sikre god fagutøvelse gjennom veiledning og faglig støtte til veiledere.

Det er viktig at fosterforeldrene tilbys veiledning så tidlig som mulig etter at barnet har flyttet inn i fosterhjemmet. En tredjedel av fosterforeldrene hadde vært fosterforeldre i ett år eller mer da de begynte i Førsteårsgrupper. En videre målsetning kan være å øke andelen fosterforeldre som tilbys veiledning fra plasseringsdato. Dette er et viktig virkemiddel for å identifisere vansker i fosterfamilien på et tidlig tidspunkt, og å fremme utviklingsstøttende og stabile plasseringer. Et slikt veiledningstilbud fordrer gode ruti-

ner for samarbeid mellom kommunene og Bufetat, slik at tilbudet om Førsteårsgrupper når fosterforeldre allerede før plassering av et nytt fosterbarn.

To av fem fosterbarn hadde tiltak fra tilgrensende tjenester, og hver tredje fosterfamilie mottok individuell veiledning mens de deltok i Førsteårsgruppene. Dette illustrerer at fosterbarn som gruppe er en sårbar gruppe barn hvor både de og deres familie vil ha behov for tjenester fra ulike instanser og tjenestenivåer. Det at barnet fungerer godt tidlig i plasseringen er ingen garanti for at det samme vil være tilfelle i senere barne- og ungdomsalder. En videreutvikling av tjenestene må basere seg på mer kunnskap om erfaringer barna og familiene har med samarbeid og samordning mellom tjenester. Det er en utfordring for tjenester rettet mot fosterbarn og deres familier, å sikre strukturer som fremmer samarbeid på tvers av tjenester og nivåer til beste for barnet og fosterfamilien.

Dagens veiledningspraksis hviler i all hovedsak på tilknytningsteoretiske prinsipper. Vi vet at mange fosterbarn har sammensatte vansker på flere områder (Vinnerljung et al., 2015), og det er usikkert om bredden av disse vanskene imøtekommes i tilstrekkelig grad av *en* teoretisk forståelsesramme. Det eksisterende tilbudet er i liten grad differensiert hva gjelder målgruppe, hverken utfra barnets alder eller spesifikke behovsbeskrivelser av barnet eller fosterfamilien. Studier fra USA tyder på at virksomme felleskomponenter i gruppeveiledning av fosterforeldre er fokus på å styrke tilknytningen mellom fosterbarn og fosterforeldre, redusere barnets emosjonelle vansker og atferdsvansker, samt å fremme barnets ressurser (Leve et al., 2012). Vi har imidlertid lite forskning fra europeisk eller nordisk kontekst om hvilke tiltak som virker utviklingsfremmende, og reduserer psykiske vansker for barn som bor i fosterhjem (Luke, Sinclair, Woolgar, & Sebba, 2014). Videreutvikling av tjenestene, herunder veiledning, bør gjennomføres i samarbeid med forskningsmiljøer. Et slikt samarbeid kan gi økt kunnskap om hvilke intervensjoner som imøtekommer vanlige behov hos fosterbarn og deres fosterforeldre.

7 Referanser

- Abidin, R. R. (1997). Parenting Stress Index: A measure of the parent-child system. In C. P. Z. R. J. Wood (Ed.), *Evaluating stress: A book of resources* (pp. 277-291). Lanham, MD, US: Scarecrow Education.
- Backe-Hansen, E., Havik, T., & Grønningsæter, A. B. (2013). *Fosterhjem for barns behov -rapport fra et fireårig forskningsprogram* (Vol. 16): Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bigras, M., LaFreniere, P. J., & Dumas, J. E. (1996). Discriminant validity of the parent and child scales of the Parenting Stress Index. *Early Education and Development*, 7(2), 167-178.
- Duncan, B., & Sparks, J. (2008). *I fellesskap for endring: en håndbok i klient-og resultatstyrt praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ford, T., Vostanis, P., Meltzer, H., & Goodman, R. (2007). Psychiatric disorder among British children looked after by local authorities: Comparison with children living in private households. *British Journal of Psychiatry*, 190(4), 319-325. doi:<http://dx.doi.org/10.1192/bjp.bp.106.025023>
- Gearing, R. E., El-Bassel, N., Ghesquiere, A., Baldwin, S., Gillies, J., & Ngeow, E. (2011). Major ingredients of fidelity: A review and scientific guide to improving quality of intervention research implementation. *Clinical psychology review*, 31(1), 79-88. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.cpr.2010.09.007>
- Havik, T. (2007). *Slik fosterforeldre ser det II. Resultat fra en kartleggingsstudie*. Retrieved from Bergen:
- Havik, T. (2013). Å være fosterforeldre. In E. Backe-Hansen, Havik, T., Grønningsæter, A.B., (Ed.), *Fosterhjem for barns behov* (Vol. 16). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Havnen, K. S., Jakobsen, R., & Stormark, K. M. (2009). Mental health problems in Norwegian school children placed out-of-home: The importance of family risk factors. *Child Care in Practice*, 15(3), 235-250.
- Hawley, K. M., & Weisz, J. R. (2005). Youth Versus Parent Working Alliance in Usual Clinical Care: Distinctive Associations With Retention, Satisfaction, and Treatment Outcome. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 34(1), 117-128. doi:10.1207/s15374424jccp3401_11
- Holtan, A., & Thornblad, R. (2009). Kinship foster parenting; gender, class and labour-force participation. *European Journal of Social Work*, 12(4), 465-478. doi:10.1080/13691450902840655
- Joyce, B. R., & Showers, B. (2002). *Student achievement through staff development*. Alexandria: Ascd.
- Kazdin, A. E., & Whitley, M. K. (2006). Pretreatment social relations, therapeutic alliance, and improvements in parenting practices in parent management training. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(2), 346-355. doi:10.1037/0022-006X.74.2.346
- Lehmann, S., Breivik, K., Heiervang, E., Havik, T., & Havik, O. (2015). Reactive Attachment Disorder and Disinhibited Social Engagement Disorder in School-Aged Foster Children - A Confirmatory Approach to Dimensional Measures. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 1-13. doi:10.1007/s10802-015-0045-4
- Lehmann, S., Havik, O. E., Havik, T., & Heiervang, E. (2013). Mental disorders in foster children: a study of prevalence, comorbidity and risk factors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 7(39). doi:<http://dx.doi.org/10.1186/1753-2000-7-39>
- Leve, L. D., Harold, G. T., Chamberlain, P., Landsverk, J. A., Fisher, P. A., & Vostanis, P. (2012). Practitioner Review: Children in foster care-vulnerabilities and evidence-based interventions that promote resilience processes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53(12), 1197-1211.
- Luke, N., Sinclair, I., Woolgar, M., & Sebba, J. (2014). *What works in preventing and treating poor mental health in looked after children?* Retrieved from London, UK:
- McMillen, J. C., Zima, B. T., Scott Jr, L. D., Auslander, W. F., Munson, M. R., Ollie, M. T., & Spitznagel, E. L. (2005). Prevalence of psychiatric disorders among older youths in the foster care system. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 44 (1), 88-95. doi:<http://dx.doi.org/10.1097/01.chi.0000145806.24274.d2>
- Miller, S. D., Duncan, B., Brown, J., Sparks, J., & Claud, D. (2003). The outcome rating scale: A preliminary study of the reliability, validity, and feasibility of a brief visual analog measure. *Journal of Brief Therapy*, 2(2), 91-100.
- Spouse, J. (2001). Bridging theory and practice in the supervisory relationship: a sociocultural perspective. *Journal of Advanced Nursing*, 33(4), 512-522.
- Vinnerljung, B., Forsman, H., Jacobsen, H., Kling, S., Kornør, H., & Lehmann, S. (2015). *Nordens Barn - Fokus på barn i fosterhem BARN KAN INTE VÄNTA Översikt av kunskapsläget och exempel på genomförbara förbättringar*.

